

ӨЗГЕРІСТЕР ДӘУІРІНДЕГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ

Карипбаев Байжол Исакович

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, философия және мәдениет теориясы кафедрасының зерттеуші профессоры, философия ғылымдарының докторы, Қарағанды, Қазақстан

Мақала АР 26100873 "Қазақстандағы жоғары білім берудің гуманитарлық перспективалары: реформалау перспективалары" (ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландыру) гранттық жобасын іске асыру шеңберінде жазылған

Қазіргі әлемде гуманитарлық ғылымдар адам табиғатын, мәдениетін және қоғамын түсінуде шешуші рөл атқаратыны барған сайын байқалуда. Технологиялық прогресстен, жаһанданудан және әлеуметтік қайта құрулардан туындаған қарқынды өзгерістер жағдайында гуманитарлық білім жаңа міндеттер мен мүмкіндіктерге тап болады. Бұл гуманитарлық білімнің өзгерістер дәуіріндегі ерекшеліктерін, оның маңыздылығы мен қоғамдық дамуға әсерін зерттеуге негіз салады.

Гуманитарлық ғылымдар философия, тарих, әдебиет, өнертану, әлеуметтану және психология сияқты көптеген пәндерді қамтиды. Бұл ғылымдар мәдени, әлеуметтік және тарихи контексттерді қоса алғанда, адам болмысының аспектілерін зерттейді. Гуманитарлық білімнің маңыздылығы оның адамның мінез-құлқын, адамдардың өзара әрекеттесуін және мәдени факторлардың қоғамдық процестерге әсерін талдау қабілетінде жатыр. Тарихи тұрғыдан алғанда, гуманитарлық білім бірегейлікті, құндылықтар жүйесін және моральдық нұсқауларды қалыптастыруда орталық рөл атқарады. Олар қоғам өмірін сыни тұрғыдан түсінуге және түсіндіруге, сондай-ақ азаматтық ұстаным мен қоғамдық сананы қалыптастыруға ықпал етеді.

Жаһандану технологиялық революция мен экономикалық интеграция нәтижесінде гуманитарлық ғылымдарға айтарлықтай әсер етеді. Бір жағынан, ол барлау үшін жаңа көзқарастарды ашады; екінші жағынан, олардың алдына жаңа міндеттер қояды. Мысалы, гуманитарлық зерттеулерді интернационалдандыру зерттеулерді байыта алатын білім мен мәдени тәжірибелермен алмасуға әкеледі. Дегенмен, жаһандану мәдениеттердің біртектілігіне және жергілікті бірегейліктердің жоғалуына қатысты алаңдаушылықтарды да тудырады. Осыған байланысты гуманитарлық ғылымдар мәдени әртүрлілікті сақтау мен қолдауда маңызды рөл атқарады, олардың көпшілігі жаһандық қысым жағдайында жойылып кету қаупіне ұшырады.

Заманауи технологиялар білім алу мен тарату тәсілдерін ғана емес, сонымен бірге зерттеу сипатын да өзгертеді. Интернет және әлеуметтік желілер сияқты сандық технологиялардың дамуы гуманитарлық білімдерге жаңа мүмкіндіктер туғызуда. Ең маңызды өзгерістердің бірі - Digital Humanities — дәстүрлі гуманитарлық мәтіндер мен объектілерді талдау үшін есептеу әдістерін қолданатын бағыттың пайда болуы. Дегенмен, гуманитарлық зерттеулерге технологияны енгізу бірқатар этикалық және әдістемелік мәселелерді де көтереді. Мысалға, сақталуына қалай кепілдік беруге болады және автенттілік мәдени мұралар сандық форматта ма? Ашық қолжетімділік дәуірінде авторлық және зияткерлік меншік мәселелерімен қалай күресуге болады?

Экономикалық дағдарыстардан, көші-қон ағындарынан және қоғамдық құндылықтардың өзгеруінен туындайтын әлеуметтік өзгерістер гуманитарлық ғылымдардан икемділік пен бейімділікті талап етеді. Мұндай жағдайларда зерттеушілер әртүрлі мәдениеттер мен әлеуметтік топтар арасында туындайтын өзара әрекеттесу мен қақтығыстардың жаңа формаларын талдауға мәжбүр.

Сонымен қатар, COVID-19 пандемиясы сияқты төтенше жағдайлар дағдарыс жағдайында адамның мінез-құлқын түсінуде гуманитарлық білімнің маңыздылығын көрсетті. Психологиялық, әлеуметтанулық және мәдени аспектілер *panemics* гуманитарлық ғылымдар жаңа әлеуметтік шындықтарды талдауға және түсіндіруге елеулі үлес қосқан зерттеудің негізгі тақырыптарына айналды.

Өзгерістер дәуірі гуманитарлық ғылымдардағы жаңа бағыттардың пайда болуына да алып келеді. Байланысты тақырыптар постколониализммен, феминизммен, экологиямен, сондай-ақ

сәйкестілік пен тиесілік мәселелері зерттеу тәжірибесінде маңыздырақ болып келеді. Заманауи гуманитарлық зерттеулер адамның қайталанбас тәжірибесін түсінуге ғана емес, сонымен қатар теңсіздік, әлеуметтік әділеттілік және тұрақты даму сияқты жаһандық мәселелердің шешімін табуға ұмтылады.

Гуманитарлық ғылымдар саласындағы білім де өзгерістер жағдайында өзгерістерге ұшырауда. Заманауи білім беру бағдарламалары әртүрлі пәндерді біріктіруге, оқу көкжиегін кеңейтуге және пәнаралық көзқарасты ілгерілетуге ұмтылады. Бұл студенттерге қазіргі қоғамға тән күрделі процестер туралы жан-жақты түсінік алуға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, жүйесіз қаржыландыру мен саясаттағы өзгерістер жағдайында гуманитарлық ғылымдарға жиі қауіп төнеді. Әлбетте, қазіргі гуманитарлық ғылымның басымдықтары гуманитарлық ғылымдармен байланысты зерттеулер болуы керек құндылықтармен қазіргі қоғамда жетістіктерге қол жеткізуде.

Гуманитарлық құндылықтар қоғам өмірінде оның моральдық-этикалық нұсқауларын анықтай отырып, орталық орын алады. Олар адамдардың өзара әрекеттесуіне, қоғамдық сана мен мәдени мұраны қалыптастыруға негіз болады. Бұл жерде гуманитарлық құндылықтардың табиғаты мен қазіргі замандағы маңызы зор екендігіне көз жеткіземіз. Гуманитарлық құндылықтар — бұл адамдардың өмір сүру сапасын және адамдар арасындағы қарым-қатынасты жақсартуға ықпал ететін адам болмысына қатысты принциптер мен мұраттар. Оларға еркіндік, теңдік, әділдік, ынтымақ, адамдық қадір-қасиетті құрметтеу, толеранттылық сияқты негізгі аспектілер жатады. Бұл құндылықтар мәдениеттің, тарихтың, діннің және философияның ықпалымен қалыптасады, бұл оларды серпінді және алуан түрлі етеді. Гуманитарлық құндылықтар вакуумда болмайды; олар әлеуметтік және мәдени контексттердің әсерінен қалыптасады. Әрбір қоғам өзінің тарихи тәжірибесін, діни наным-сенімдері мен мәдени дәстүрлерін көрсете отырып, өзінің қайталанбас құндылықтарын дамытады. Мысалы, кейбір мәдениеттер отбасылық байланыстарға жоғары мән береді, ал басқалары индивидуализм мен өзін-өзі дамытуға баса назар аударады. Утилитаризм, деонтология және ізгі этика сияқты этикалық теориялар гуманитарлық құндылықтарды түсінудің әртүрлі тәсілдерін ұсынады. Олар үйлесімді қоғам құру үшін қандай құндылықтардың ең маңызды екенін түсінуге көмектеседі. Бұл құндылықтар моральдық нормаларды қалыптастырып қана қоймайды, сонымен қатар құқықтық жүйелерге, қоғамдық институттарға және білімге әсер етеді. Гуманитарлық құндылықтар саласындағы негізгі мәселелердің бірі - олардың әмбебаптығы немесе салыстырмалылығы болып табылады. Кейбір зерттеушілер бүкіл әлемде мойындалуы және құрметтелуі тиіс адам құқықтары сияқты құндылықтар бар деп санайды. Басқалары, керісінше, құндылықтар мәдени және тарихи жағдайларға байланысты өзгеруі мүмкін екенін атап көрсетеді. Бұл пікірталас мәдени әртүрлілікті жоғалтпай, гуманитарлық құндылықтар бойынша жаһандық консенсусты қалай құруға болатыны туралы маңызды сұрақтарды тудырады. Жаһандану жағдайында гуманитарлық құндылықтар тұрақты даму мен әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізу үшін маңызды бола бастады. Олар кедейлікпен, теңсіздікпен және кемсітушілікпен күресуге шабыттандырады, әрбір адам лайықты өмір сүруге құқығы бар қоғамды құруға ықпал етеді. Гуманитарлық құндылықтар қақтығыстарды шешуде және бейбітшілікті орнатуда шешуші рөл атқарады. Олар мәдениеттер мен ұлттар арасындағы диалогты дамытады, ортақ мүдделерді табуға және қайшылықтарды бейбіт жолмен шешуге мүмкіндік береді. Толеранттылық пен өзара түсіністік қағидаттары көші-қон және халықаралық қақтығыстар сияқты жаһандық сын-қатерлер жағдайында әсіресе өзекті болып отыр. Гуманитарлық құндылықтар жауапты және белсенді азаматтарды тәрбиелеуге бағытталған білім беру бағдарламаларының негізі болып табылады. Мәдени әртүрлілікті құрметтеуге және түсінуге негізделген білім беру саналы азаматтық ұстанымды және қоғамдық жұмыстарға белсенді қатысуды қалыптастыра отырып, өмірдің біржақтылық пен стереотиптерін жеңуге ықпал етеді. Гуманитарлық құндылықтар табиғаты - көп қырлы және серпінді. Олар қоғамның адамгершілік бағыттарын анықтап қана қоймай, жеке тұлғалардың дамуына, мәдени сәйкестілік пен қоғамдық құрылымдардың қалыптасуына әсер етеді. Адамның қадір-қасиеті мен әділдігін құрметтеуге негізделген бейбітшілік орнату үшін тарихи контекстті де, заманауи сын-қатерлерді де ескере отырып, осы құндылықтарды зерттеуді және дамытуды жалғастыру маңызды.